

предложения глагольного компонента и субъектного компонента и/или объектного компонента.

Анализ синтаксической сочетаемости глагола необходим для правильной организации предложения в целом, что, несомненно, окажет неоценимую помощь изучающим иностранный язык. Результаты такого анализа должны найти своё отражение в учебных словарях глагольной валентности, где были бы отмечены все валентности того или иного глагола, все его обязательные и факультативные связи в каждом из отбираемых его значений.

1. Бенвенист Э. Общая лингвистика. -М., 1974.

2. Бродельщикова О.А. Сочетаемость как средство установления семантической структуры многозначных слов//Сочетаемость слов и вопросы обучения русскому языку иностранцев. – М., 1984.

3. Домброван Т. И. Проблема грамматической классификации глагола в современном английском языке: Дисс.... канд. филол. наук.-Одесса, 1996.

4. Кацнельсон С. Д. О грамматической категории//Вестник ЛГУ.-1948.-№2.

5. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса. – М., 1988.

6. Blokh M. Ya. A course in Theoretical English Grammar. -М., 1983.

7. Quine W. Word and Object. -N. Y., 1960.

8. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartik J. Grammar of Contemporary English.- London, 1978.

Н.Б.Алатирева

Деякі аспекти існування метатексту в гіпертексті

(загадки у колядках та русальних піснях)

Обрядовий текст існує у вигляді гіпертексту – тексту, що складається з текстів-блоків, пов'язаних між собою ланками [14]. Лексії – це найвищий текстовий рівень існування гіпертексту, вони є рівноправними одиницями, що вступають у сурядний зв'язок між собою. Наступний текстовий рівень існування гіпертексту – це метатекст, текст, «репрезентований якоюсь своєю частиною в іншому тексті», що тим самим робить його описуючим текстом [10:39]. Між материнським текстом (текстом-реципієнтом) [8:9] та метатекстом виникає ієрархічний, підрядний зв'язок: метатекст стає структурною частиною тексту-реципієнту. Такий зв'язок породжує специфічні зміни у текстах-лексіях та метатекстах, які, в свою чергу, утворюють певні засади для існування гіпертексту як системи. Нижче ми зробимо спробу розглянути механізм цих змін та їхній вплив на гіпертекст

на прикладі загадок (метатекстів) у колядках та русальних піснях (лексіях).

Факт існування загадок у колядках та русальних піснях пояснюється тим, що інтегрування Космосу і відтворення світового ладу у зламні моменти року, коли, з точки зору архаїчної людини, виникає загроза перемоги Хаосу над Космосом, відбувалось за допомогою питально-відповідного називання, зокрема, за допомогою загадок [9:33]. такими зламними моментами у календарному святкуванні були дні зимового сонцестояння і весняного рівнодення [4:113], що співпадають послідовно з різдвяними та зеленими святами.

Живлення метатексту до гіпертекстової лексії – процес переривчатий. Після того, як материнським текстом було задано дійові особи (хлопець, панич чи колядники, що ставлять запитання, та дівчина, що на них відповідатиме), у його тіло укорінюється перша частина метатексту-загадки – інформаційно-пошукове запитання [3:22]: *Одгадай ти, дівко, сім загадок.../ Угадаєш – моя будеш./ Не вгадаєш – дурна будеш./ А що росте без коріння?/ А що цвіте без синього цвіту?/ А що біжить без прогону?/ А що шумить без привіту?/ А що сяє круту гору?/ А що росте без колосу?/ А що плаче без голосу?* [III:62]. Після того, як було вербалізовано першу структурну частину загадки, метатекст уривається і знов починається лінійне розгортання материнського тексту: *Хіба б я в батька не дочка була./ Щоб я цього слова не одгадала...* [III:62]. Далі знов з'являється метатекстова вставка – друга структурна частина загадки – прямі відповіді на запитання (тобто такі, що повідомляють запитуючому тільки ті відомості, які він хоче знати) [3:24]: *Камінь росте без коріння./ Рокита цвіте без синього цвіту./ Вода біжить без прогону./ Вітер шумить без привіту./ Місяць сяє круту гору./ Гречка росте без колосу./ Кінь плаче без голосу* [III:62].

В око одразу ж впадає розбіжність у побудові цих питань – абсолютно релевантних з погляду мови і неприйнятних з погляду формальної еротегічної логіки: їм бракує однозначності, і множина реальних альтернатив відповідей на них наближається майже до нескінченності (напр., відповіддю на запитання *Що росте без синього цвіту?* може бути назва будь-якої рослини, що цвіте без нього, або, розуміючи його в переносному значенні, можна використати слово з інших, не пов'язаних з рослинним світом, категорій). Розгадати ці загадки важко, якщо взагалі можливо. Дівчина, втім, відповідає легко, не задумуючись. Роз'яснення цього парадоксу знаходимо у «буферній» частині материнського тексту:

А що цвіте без синього цвіту?/ А що шумить без буйного вітру?/ А що то горить без поломені?/ Она ж бо знала та й отгадала./ Папороть цвіте без синього цвіту./ Соснина шумить без буйного вітру./ Золото горить без поломені [1:338]. Відгадка можлива лише при володінні певною передінформацією [5:79], а самі загадки розраховані не на відгадування, а на заучування [13:57; 12:83].

При вживленні метатексту до материнського тексту останній змінюється і як наслідок потребує декодування [10:40], у нашому випадку – пояснення фактору існування метатекстів з нерелевантно побудованою першою частиною. Для декодування розглянемо текст, що реферує до цієї непроходження особою випробування загадками, за що вона карається смертю. У цьому тексті інтродуктивна номінація *мала дівчина* у мовленні русалки змінюється на номінацію у позиції звертання *красно панночко*; всі наступні ідентифікуючі номінації реферують до дорослої особи: *красно панночко – панночко – панночка*. Якщо пригадати, що свято Різдва і Зелени святки у слов'ян були родовими святами, святами роду [7,1:40; 7,2:390], а загадка є одним із ступенів проходження ініціальних випробувань у багатьох народів [4:159], стає зрозумілим, що ці загадки є своєрідним тестом на виявлення дорослості особи і досягнення нею шлюбного віку. Звідси у текстах такі предикатні номінації: *Я би була не миленького./ Щоби я того не відганула [1:386]; Що би я була ба й за дівчина./ Щоби я вам не відгадала [1:388]* (тобто не могла б паруватися чи називатися «породослому»).

Сама ж номінативна ланка *мала дівчина – красно панночко – панночко – панночка* відображає ініціальний процес, інтродуктивна первинно номінація не позначає реального віку особи: до початку випробувань вона називається *малою*, бо належить ще до дитячої групи, а після початку ініціальних випробувань вона *паняночка* (пор. у [6:14] випадки, коли дівчина до 25-ти років носила сорочку підперезаною через відсутність батька, яка унеможливлювала її перехід до дорослої групи, тобто неспівпадання біологічного та ритуально-соціального відліку часу).

У цьому тексті-лексії метатекст-загадка вводиться до материнського як цілісна непереривчата структура, буферна частина материнського тексту відсутня: *Ой що росте без кореня./ А що біжить без повода./ А що цвіте да без цвіту?/ Камінь росте без коріння./ Вода біжить без повода./ А папороть цвіте да без цвіту*. Материнський текст описує страхи глибе закінчення ініціального випробування: *Панночка загадочак не вгадала./*

Русалочка панночку залоскотала [II:310]. Очевидно, цей текст слід розглядіти як «страшилку» – засіб для залякування недбайливих учнів, змальовуючи їхній можливий трагічний кінець. Відповіді – це авторська ремарка, звернена до слухачів, яку *дівчинка-панночка* чути не може, ці відповіді, певне, супроводжувались певними рухами, що позначали справжнього адресата, – така акцентація відповідей сприяла їхньому кращому засвоєнню (про зв'язок вербальної та невербальної інформації у гіпертексті див. 14). Це підтверджує думку про дидактичний характер загадок [12:83] та їхню здатність бути свого роду учбовими текстами [13:134].

Не лише материнський текст зазнає змін при введенні до нього стороннього елементу, сам метатекст, вступаючи у дію з текстом-реципієнтом, втрачає свою первинну форму (пор. з представленням загадки у будь-якому корпусі: відповідь завжди функціонує у вигляді неповного речення (слово-відповідь), на відміну від її метатекстового функціонування в русальних піснях та колядках – повне речення, без сумніву, з дидактичними цілями). Іноді перша (питальна) частина метатексту може взагалі оопускатись, наприклад, текст, у якому старанна учениця відбарабанює відповіді раніше, ніж почула запитання: *Дівко Єлено, вийди ж ти ід нам, Вийди ж ти ід нам,/ Вийди ж ти ід нам та відгадай нам дві-три загадки./ Як нам відгадаєш, то й наша будеш./ Як не відгадаєш – батькова будеш./ – Що ж би я була ба й за дівчина,/ Що ж би я вам не відгадала?! А вна лиш стала та й відгадала:/ – Ой вода іде без опроводу,/ Папороть цвіте без синьо-цвіту,/ А місяць світить ба й без узору,/ Каменець росте без коріннячка* [I:389].

Осіб, що ставлять запитання, тут, мабуть, слід віднести до представників нареченого – сватів, що заберуть дівчину з собою, якщо вона доведе, що є повнолітньою (пор. у розмові з *красним молодцем*: *Ой як відганеш, то моя будеш!* [I:38]. Тобто метатекст є своєрідною «цитацією» [1:65], що утворює пов'язуючу ланку між обрядовим гіпертекстом та іншими гіпертекстовими системами, за його допомогою відбувається «відсилка», у даному випадку до корпусу загадок. Така «цитата» позначає наявність фонових знань у комунікантів і створює ту нелінійність у передачі інформації, що є однією з базових характеристик кожної гіпертекстової структури [14].

Ініціанти постійно підкреслюють родове походження їхніх знань за допомогою предикатних номінацій: *я своєму батькові не дочка* (була, якби не відгадала) [III:62], *я би була не татунева* [I:386], *би я була не*

мамунина [I:386], *хіба же я да не батьківська* [I:388], пор. у О.Н.Трубачова: знати – значить знати свій рід [11:172]. Таким чином, гіпотеза про проведення ініціацій взимку та весною [2:60] у складі загально-народових свят стає ще переконливішою. Загадки тоді виступають як засіб внутрішньородового розташування особи і відображають можливість/неможливість займати місце повноправного члена колективу.

Найчастіше таке розташування відбувається через осіб, що ставлять запитання – представників чужого локусу (колядники, русалка, хлопець – можливий наречений, пор. це з проходженням ініціацій поза своєю територією [2:57], немов би зі сторони, проте воно є можливим і усередині свого локусу через старшу особу. Наприклад, у колядковому тексті хлопець через апорію (обрядове невпізнання особи) з віднесенням до вищих рангів отримує своє місце з допомогою матері: *Ой панич гордий молодець Павлусь.../ Ой люди кажуть: «Пан гетьман їде»./ А мати каже: «Стійте, добрі люде,/ Стійте, добрі люде, да не вгадуйте./ Я свого сина сама відгадаю»* [IV:126].

Інтродуктивна первинна номінація *панич гордий молодець Павлусь* змінюється ідентифікуючою вторинною *пан гетьман*, яка відносить особу до вищого військового рангу. Наступна ідентифікуюча номінація позначає соціально-родову приналежність – *свій син*. Тут відбувається стягнення метатексту: від його первинної структури залишилось лише одне слово, що слугує відсилкою не до корпусу загадок, а до всього обряду ініціального тестування загадками (відновлює обряд у скороченому вигляді). Завдяки такому стягненню слово *відгадати* несе тут семантичне навантаження, відмінне від загальнономовного: *відгадати сина* значить класифікувати його в родових рамках як дорослу особу (цікавий випадок збігання соціальної ідентифікації з ідентифікацією мовно-номінативною).

Усе вищенаведене дає змогу відповісти на питання проф. С.Килимника – чому молодь бере таку скромну участь у Зелених святах (тобто у кульмінаційній точці – у ритуальних діях на полях), а головна роль відводиться молодим одруженим чоловікам та жінкам [7, 1:393]. Тому, звичайно, що вони на родовому святі лише утаємничувані, ініціанти, певне, на початкових етапах випробувань. Проте їхня роль є дуже важливою, адже своїми відповідями вони сприяють наведенню ладу в світі. Таму можемо говорити про тісний зв'язок мікро- та макрокосму (людини та Всесвіту) у таких текстах – вони розташовують предмети у просторі та індивідів у соціумі, та про функціональну компактність обрядових

текстів (їхню змогу обслуговувати різноаспектні світоглядні концепти).

Отже, загадки в русальних піснях та колядках є метатекстами, що використовувались для ініціальних випробувань у ході родових свят – Різдва та Зелених святок. Як частина гіпертексту метатекст зазнає певних змін, змінюючи при цьому і поглинаючи його лексію. У гіпертексті метатекст є одним із засобів утворення його нелінійності.

1. Байбурин А.К., Левинтон Г.А. Похороны и свадьба // Исследования в области балто-славянской духовной культуры. Погребальный обряд.-М.,1990.

2. Балашок В.Г. Инициации древних славян (попытка реконструкции) // Этнографическое обозрение.-1993.-№4.

3. Белнап Н., Стил Т. Логика вопросов и ответов.-М.,1981.

4. Давидюк В. Первісна міфологія українського фольклору.-Луцьк,1997.

5. Елеонская Е. Некоторые замечания о роли загадки в сказке // Этнографическое обозрение.-1907.-№4.

6. Еремина В.И. К вопросу об исторической общности представлений свадебной и погребальной обрядности (невеста в «чёрном») // Русский фольклор. 24. Этнографические истоки фольклорных явлений.-Л.,1987.

7. Килимник С. Український рік у народних звичаях в історичному освітленні.-Кн.1-2.-К.,1994.

8. Лотман Ю.М. Текст в тексте//Труды по знаковым системам 14. Текст в тексте.-Тарту,1981.-Вып.567.

9. Топоров В.Н. О структуре некоторых архаических текстов, соотносимых с концепцией «мирового дерева»//Труды по знаковым системам 5.-Тарту,1971.- Вып.284.

10. Горюп П.Х. Проблемы интекста//Труды по знаковым системам 14. Текст в тексте.-Тарту,1981.-Вып.567.

11. Трубочёв О.Н. Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования.-М.,1991.

12. Цивьян Т.В. Дом в фольклорной модели мира (на материале балканских загадок) //Труды по знаковым системам 10. Семантика культуры.-Тарту,1978.-Вып.463.

13. Цивьян Т.В. Лингвистические основы балканской модели мира.-М.,1990.

14. Landow Y.P. Hypertext.-1992 (див.: <http://hospi.cic.sfu.ca/~guau/Paradigm/Landow>).

Джерела

I. Зимова поезія трудового року. Колядки та шедрівки.-К.,1965.

II. Ігри та пісні. Весняно-літня поезія трудового року.-К.,1963.

III. Народні пісні в записях І.Манчжури.-К.,1974.

IV. Фольклорні записи Марка Вовчка та Опанаса Марковича.-К.,1983.